

собі менш за все лексичних одиниць. Крім того, розподіл слів у цю групу є найскладнішим і абстрактним. Очевидно, що негативна (пейоративна) оцінка в метафоричному позначенні рис характеру людини домінує. Ці слова численні і різноманітні. Як видно з наведених вище прикладів в негативній ролі виступають слова самих різних тематичних блоків. Це може бути і тваринний, рослинний світ, і всілякі предмети, речовини, і найменування самої людини. Характер негативної оцінки залежить в першу чергу від того, як традиційно бачиться об'єкт, які ознаки він має і за яким критерієм його назву перенесено на людину в негативній формі. Людина використовує позитивні метафоричні позначення значно рідше, в порівнянні з пейоративними конотаціями. Це пояснюється психологічною стороною людини, тому що в першу чергу помічаються недоліки. Таким чином, можна говорити про те, що людина для метафоричного позначення рис характеру іншого об'єкта часто необ'єктивна й і рідко вихваляє позитивні якості іншого.

Метафора відіграє велику роль у мові. Вона пронизує наше повсякденне життя і проявляється не тільки в мові, але і в мисленні і дії.

Слід відзначити той факт, що в ході дослідження була виявлена тенденція переважання метафор з негативною конотацією. Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що метафори німецької мови, котрі виступають як визначення характеру людини, мають між собою низку відмінностей, сюди відноситься і тематична, і семантична класифікація, а також особливість морфології німецької мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С.370-385.
2. Москвин В.П. Русская метафора: Очерк семиотической теории / В.П. Москвин. – М.: Ленанд, 2006. – 184 с.

УДК 821.161.2

ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ У ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

І.О. Кузнецова, Н.М. Урсані

Анотація. У даному дослідженні аналізуються особливості зображення історичних постатей у ліриці Ліни Костенко з урахуванням фемінного аспекту. До розгляду обрано поезії: «Стара церковця в Лемешах», «Графиня Розумовська», «Тінь королеви Ядвіги», «Цариця Савська». Мова йде про образи жінок, які характеризуються духовною красою, силою волі, здатністю долати внутрішні конфлікти. Особливий інтерес представляють факти з життя цих видатних жінок та їх художнє переосмислення у ліриці Ліни Костенко.

Ключові слова: Ліна Костенко, поезія, історія, фемінне письмо.

Потреба духовного і культурного відродження української нації та невизначеність суспільних ідеалів та пріоритетів викликають в мистецтві й публіцистиці посилений інтерес до національного минулого та історичної спадкоємності. Через це проблема історичної пам'яті стала однією з центральних в українській літературі другої половини ХХ століття. Звертаючись до давноминулих часів та епох, митці пропонують художні твори, які стають своєрідним духовним генератором історичної пам'яті, сприяють розумінню історії як процесу, в якому тісно взаємопов'язані доля окремої людини та суспільні обставини.

Саме у другій половині ХХ століття поглиблюється зацікавлення історичним минулим, розширюється дослідження відображення його в літературі, активізується розробка проблеми історичної пам'яті, наголошується на її особливому значенні в національно-патріотичному усвідомленні українців та для створення концепції національної літератури (розвідки М. Жулинського «Які ж виміри людської пам'яті?» (1986), Ю. Ісіченка «Шевченкове слово й історична

пам'ять народу» (1989), П. Кононенко «Ідея національного відродження і розвиток української літератури» (1993), В. Гребнєвої «Народ, який не знає своєї історії, є народ сліпців» (1996).

Як зазначає у своїй роботі «Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко» Галина Жуковська, серед тих письменників, хто активно спрямовує свої зусилля на розширення і поглиблення процесів національного відродження, особливо вирізняється Ліна Костенко [1, с.3].

Творчість поетеси глибоко закорінена в історико-культурне минуле України й усього світу, завдяки чому не тільки відновлює історичну пам'ять, а й утверджує її. Євген Гуцало так говорить про поетесу: «Ліна Костенко – глибоко сучасна, глибоко українська поетеса, та навдивовижу це не те, що не заважає, а, навпаки, допомагає бути відкритою, як у космос український, так і в космос історії наших народів, в космос загальнолюдської історії» [2, с.1].

На наш погляд, при дослідженні проблеми історичної пам'яті у поезіях Ліни Костенко, варто враховувати, що поетеса є емблематичною представницею фемінного письма у літературі України. А тому при науковому аналізі її художніх творів доцільно використовувати термін «фемінне письмо», тобто жіноче загалом, коли твір виступає проявом особистості, проявом самоідентифікації людини, її індивідуальності.

Ознакою фемінності поезії Ліни Костенко є синтез свідомого і несвідомого, репрезентація жіночого світовідчуття, коли особистісне, індивідуальне фемінне домінує над колективним, уніфікованим, сірим. Письменниця у своїй творчості реалізує власну сутність, висвітлює жіноче уявлення, котре відрізняється від чоловічого світосприйняття, однак не протистоїть йому.

У цьому плані особливо цікавим є дослідження образів видатних жінок у поезіях Ліни Костенко, адже тут постає не лише загальнонаціональна проблема історичної пам'яті народу, а й визначення особистісних мотивів, інтуїтивних впливів на поетичне переосмислення письменницею життя тієї чи іншої історичної постаті.

Важливо пам'ятати, що для жінки-поетеси творчість – це спосіб зрозуміти себе. Адже існує безліч суперечностей, з якими стикається творча жінка. Зокрема, дуже часто поняття «митець» витісняє з себе поняття «жіночність», тому жінки у письменництві завжди вимушені доводити свою позицію і пристосовуватися.

В. Базишевський зазначає: «Ліна Костенко з тих поетів, які здатні крізь вселюдське бачити національне, а крізь національне прозирати вселюдське, її сюжети завжди мають другий вимір і вже цим рішуче спростовують погляд на історію як на іконостас» [3, с.25]. Це твердження стосується і віршів про відомих митців, історичних осіб, до життя яких звертається у своїй творчості Ліна Костенко.

У цьому плані особливо цікавим є дослідження образів жінок- історичних постатей у поезіях Ліни Костенко, адже в створенні цих образів розкривається не лише загальнонаціональна проблема історичної пам'яті народу, а й поетичне переосмислення письменницею життя тієї чи іншої жінки.

Із поезій Костенко видно, що історію українського народу писали не тільки князі, козаки, опришки й гайдамаки, а що вагоме місце в ній посідає й українська жінка. Виділяємо ряд творів, які жанрово можуть бути віднесені до поетичного портрета («Стара церковця в Лемешах», «Графиня Розумовська», «Цариця Савська», «Тінь королеви Ядвіги»). В цих поезіях поетеса звертається до постатей історичних героїнь, відомих за фольклорними творами, літописами та історичними працями, причому авторка вибирає з історії глибоко драматичні епізоди.

Створення культурологічних портретів здійснюється з урахуванням особистісної системи цінностей поетеси і з позицій аксіологічного аналізу історичної епохи та місця змальовуваної постаті в контексті цієї епохи [4, с.27]. Опис власне подій, пов'язаних з життям історичних героїнь, будується як роздум з приводу події, з акцентом на суб'єктивність жіночого світовідчуття, а не як панорамна картинка, історична розповідь.

У вірші «Стара церковця в Лемешах», що входить до збірки «Сад нетанучих скульптур», поетеса звертається до постаті графині Наталі Розумовської.

Назва «Стара церковця в Лемешах» вже вказує на деталь, місце давніх подій: «Історія стоїть біля дороги». Подіям XVIII століття присвячує свою увагу Л. Костенко, а саме: відвіданню братами Олексієм та Кирилом Розумовськими разом з матір'ю Наталією Дем'янівною батьківської могили й рідних місць.

У поезії для Костенко значущим є не просто показати ситуації з життя однієї жінки, а зробити спробу осягнути її внутрішні духовні переживання та зміни (як миттєві відтінки настрою, так і кардинальну перебудову характеру). Тому поетеса спирається не лише на офіційні дані історіографів, а й на власне авторське бачення образу ліричної героїні та її історії.

Як вітчизняна, так і російська (і дореволюційна, і радянська) історіографія при вивченні майже 300-літньої на сьогодні історії роду Розумовських родоначальником династії розглядає Олексія Розумовського, слідом за ним іде набагато молодший брат Кирило і решта нащадків. А от про батьків Григорія Яковича Розума та матір Наталію Дем'янівну в історичних джерелах говориться більш ніж скупо: батько Григорій Розум – козак, із села Лемеші, одружений з Наталією, батько шести дітей: трьох синів, старший Олексій, та трьох дочок тощо [5, с.90].

Ліна Костенко доповнює відомості про козацьку родину Розумів: Грицька («Як ще був жив, набралася з ним лиха / такий він був п'яндига й гуляйда//» [7, с.384]) та про його Наталку («Грицькова жінка гарна й молода» [7, с.384]).

Авторське тлумачення образу Наталки Розумихи одразу викликає симпатію у читача: через ранню смерть Грицька Розума на плечі Наталки лягла відповідальність за виховання шести дітей («Як він умер, весь світ сльозами повен / в дощах стояв по самий Базавлук!// Вона ж його ні словом не вкорила. / Ходила до могили припадать//» [7, с.384]). На наш погляд, поетеса трагедію втрати ліричної героїні влучно передає через образ дощу, що заповнив світ. У сприйнятті Наталки світ ридає разом із нею.

Проте важливо зауважити, що за історичними джерелами різниця у віці між синами Олексієм і Кирилом – 19 років, а отже, батько помер пізніше і повинен був мати безпосередній вплив на формування особистості того ж Олексія.

Подальше змалювання образу Розумихи, сини якої «доскочили пошани», «один був мужем вінчаним цариці,/ сподобивсь другий навіть булави//» також відходить від історичної дійсності [7, с.384]. Костенко зображує неминучі зміни, що відбулися з простою козачкою, яка потрапила до царського палацу статс-дамою.

Так, про шлюб Олексія з Єлизаветою Петрівною Наталка говорить з гордістю, навіть пихатістю: «...я вже стала свахою Петра», «Невістка гарна...», «царського ребра», а син «то це ж таки уже не фаворит». Очевидно, що Наталку не турбує таємність цього шлюбу, відсутність у ньому дітей, те, що син живе не в рідній стороні, а «...при дворі, а я уже при йому» [7, с.385].

Цікаво, що Наталка нічого не говорить про гетьманування Кирила, увесь її монолог обертається навколо Олексія та імператриці. Про себе Наталка також говорить з гордістю, вона здається задоволеною своїм високим статусом («Ти подивися на свою Наталку!», «я вже стала свахою Петра», «грошей в нас тепер хоч подавися», «...я графиня...» [7, с.385]). У репліках Розумовської вбачаємо характерну авторську іронію.

Саме після цієї молитви-вихваляння графині Розумовської, стара церковця перестає бути лише деталлю чи місцем дії: «і задвигтіла церква-кам'яниця,/ і хрест на церкві також хилитавсь, / і хилиталась паперть і дзвіниця...// Мабуть, Грицько в землі перевертавсь» [7, с.385]. У такому прийомі олюднення старої церкви вбачаємо певний протест духу старого козака Розума проти шляху запроданства та зради інтересів народу, який обрала його дружина та діти. Згадаймо, що говорив про того ж Кирила Розумовського Шевченко: «Як Кирило з старшинами Пудром осипались І в цариці, мов собаки, Патинки лизали» [6].

Звертає на себе увагу і той факт, що на початку віршу героїня – Розумиха, а в кінці – графиня Наталія Розумовська. Як слушно зазначає М. Мельник, Наталка і Грицько є народно-розмовними

іменами й тому складають природню пару [8, с.76]. А коли з'являється Наталія і тим паче графиня Розумовська («я графиня, а Олекса граф»), ім'я Грицько входить у протиріччя з цими поняттями імперського світогляду – як результат «і хилиталась паперть і дзвіниця...» [7, с.385].

Можемо стверджувати, що симпатії поетеси віддано Розумисі, жінці, яка могла любити «до безтями рук», була «гарна й молода» та, що найголовніше, щирою у своїх словах та діях, а не «царській статс-дамі», яку «чекали слуги десь аж біля брами» [7, с.385]. Це підкреслюється згадкою старозавітного біблійного образу дружини «блищали скрізь оправи щирозлоті,/ і озиралась Лотова жона//» [7, с.384]. Як відомо, ідучи за праведником Лотом, що залишав Содом, його дружина озирнулась - і перетворилась на соляний стовп. У вірші це образ досить широкого діапазону: як озиралась на блиск оправ, бо він пахне Содомом, Лотова жона, так і Розумовська прагне до грошей, статусу й влади. На контрасті оновленого характеру колишньої Розумихи, а нині виключно графині Розумовської, навіть образ її чоловіка, «п'яндиги й гуляйди» Грицька, видається майже праведним, бо духовно той залишався вірним собі. Згадка біблійної Лотової жони окреслює й перспективу життя графині: все матеріальне, до якого вона зараз прагне, скам'яніє без користі [8, с.76].

У вірші «Графиня Розумовська» зі збірки «Мадонна Перехресть» Ліна Костенко повертається до образу графині Розумовської.

Твір побудовано у формі монологу-звертання графині до сина Олексія, який привіз матір жити до Петербургу. Історично відомо, що в 1745-1746 роках Наталя Дем'янівна дійсно перебувала при дворі із синами Кирилом і Олексієм. В цей час вона була зведена в статус статс-дамі імператриці і, ймовірно, отримала запрошення залишитися при дворі.

У поезії «Графиня Розумовська» поетеса зображує історичну дійсність, знову ніби протиставляючи образи Розумихи та графині Наталі Розумовської. Простота мовлення, щира безпосередність та іронічність, видає у графині за званням козачку за серцем Наталку Розумиху, яка відчуває себе чужою в петербурзьких координатах – чужих, ворожих, остаточно не прийнятих за увесь час перебування на чужині, і неприйнятних у принципі для вільнолюбної натури української жінки («-Ти шо, здурів? Куди мене привіз?/ Мені ж тут тісно, в цьому Петербурзі./ Мені – щоб поле, щоб ставок, щоб ліс,/ А тут цей двір, нема де клянуть курці») [9, с.80].

«Графині» Розумовській все немиле в столиці, та найбільше сумує вона за людьми, щиро дивується, що Олексій обрав за дружину не красиву україночку, а безлику імператрицю, яка навіть гарною косою не може похвалитися. Помічаємо зміну акцентів, які розставляє поетеса, змальовуючи образ героїні, порівняно з «Старою церковцею в Лемешах». У останньому мисткиня змальовує моральний занепад, розбещення душі Наталки Розумихи, тоді як у «Графині Розумовській» Наталка залишається вірною собі та своєму народові жінкою.

Наталія Дем'янівна скаржиться синові на унормованість життя при дворі, яке не подобається її волелюбній натурі («Туди не стань, там слова не скажи,/до тих і тих підлещуйся, аж сумно»), на чужу російську мову («Ти теж, набрався, што та што, та ето», «Тут все чуже. І мова тут не наша»). Лірична героїня гостро переживає свою самотність у столиці, де світське життя задає тональність життю особистому, де відсутні щирі стосунки («Мені набридлі ті, і ті, і еті. / Ніде немає рідної душі») [9, с.81].

Закономірним завершенням петербурзької одисеї для Костенкової героїні, як і для Розумихи історичної стає повернення додому («Ну, все. Бувай. Скажи Єлизаветі,/ – графиня повернулась в Лемеші») [9, с.81].

Чим же настільки привабила постать графині Розумовської Ліну Костенко?

Це проста українська жінка-козачка, господиня та любляча мати, яку часто бив власний чоловік, повертаючись додому напідпитку. Коли за волею долі її діти почали займати важливі посади при дворі, вона за допомогою сина Олексія відкрила шинок, щоб прокормити себе і своїх дітей, які залишилися без батька. Згодом Наталя Розумиха стає графинею Розумовською, впливовою жінкою, з якою підтримує стосунки козацька старшина, зокрема, Яків Маркович і генеральний

хорунжий Микола Ханенко, які згадують про неї у своїх щоденниках. Після приїзду до Петербургу, їй надано статус статс-дамі і запрошено залишитися жити при дворі. Але Розумовська відмовляється й повертається до рідного села, де і живе до кінця.

Саме ця відданість собі та своїй землі, в яку Розумиха ніби проросла корінням, відмова «грати за правилами» царського двору, меценатська діяльність Наталки (Собор Різдва Богородиці у Козельці, побудований на її власні кошти) захоплювала Ліну Костенко. Поетеса естетизує історичну постать жінки, не завжди дотримуючись достовірності, бо має на меті не створення історичного портрету, а показ незмінності жіночого ества, його самобутності та сили духу.

Також мисткиня звертається до історичної постаті Ядвіги I («матері трьох народів») у поезії «Тінь королеви Ядвіги». Вона увійшла в історію Польщі як єдина жінка-король, про її життя майже не лишилося історичних відомостей [9, с.100].

Вірш Костенко має двопланову композицію, яка поєднує образи жінок різних епох: ліричну героїню з сучасності та «тінь королеви Ядвіги», про долю якої розмірковує поетеса. Дві епохи постійно взаємодіють у свідомості ліричної героїні, яка співвідносить своє життя з життям Ядвіги, свої страждання та втрати з її болем та сльозами («Не спалось мені, не спалось! Хтось плакав... І тінь на склі.// Чого ти ходиш Ядвіго?// Король твій помер, Ядвіго!// Лише на всьому, на всьому —/ герби його й вензели//») [9, с.100].

Важливу роль у створенні атмосфери твору відіграє опис старого замку, як простору, насиченого часом («Давила бархатна тиша. Чаїлися тіні в портьєрі./ Зима за вікном завалиста, і так натопили піч,/ Що тихо вночі скрипіли вузькі старовинні двері, /Розсохлось горіхове дерево./ І стіни скрипіли цю ніч») [9, с.100].

У поезії яскраво розвинуто мотив неминущого болю жіночої душі (як ліричної героїні, так і королеви Ядвіги) як джерела мистецтва («Усе минуло, Ядвіго. І царство минуло, і влада.//Одне лишилось, Ядвіго. Оцей твій жіночий схлип») [9, с.101].

«Жіночий схлип» у творі — це синекдоха болю-страждання, це константа життя у змодельованому художньому мовосвіті поетеси. У такому мікрообразі філософії життя вбачаємо тлумачення трагічної сутності жіночої долі, яка поєднує фемінні образи, створені поетесою.

Ліна Костенко торкається проблеми жіночої самотності, яка лейтмотивом проходить крізь вірш «Цариця Савська», опублікований у збірці «Річка Геракліта» [10, с.239].

Постать цариці Савської згадується у Старому Заповіті, вона була родом з далекої південно-західної країни Аравії (нинішній Йемен) у часи Соломонового правління. Царицею, скоріше за все, вона не була, хоча в часи Соломона було звичним явищем так називати володарок невеликих маєтків, поселень, до того ж, жіноче правління було поширене.

Савська цариця славилася не тільки багатствами, вродою, але й неабияким розумом та мудрістю. Легенди описують її як жінку недоступну, горду, самостійну, що дошкулювало чоловічому самолюбству. Це вбачаємо і у вірші Костенко («Вона їх брала вродою в полон.//Ніхто при ній розумним не здавався.//Аж навіть сам премудрий Соломон/ На всі віки від неї здивувався») [10, с.239].

Але поетеса за допомогою використання кільцевої композиції розширює межі традиційного змалювання образу цариці Савської. Костенко відхиляє завісу до внутрішнього світу ліричної героїні, показуючи її не як «красуню, казку, магію, міраж», а як самотню жінку, яка страждає («Цариця Савська плакала вночі.//Але про це нема у Соломона») [10, с.239].

Таким чином, у зображенні історичних жіночих образів Ліну Костенко ваблять сильні духом героїні з неоднозначними думками та вчинками. Поетесу цікавить внутрішній світ, емоції, переживання жінок, які, здавалося б, мають все: більшість зображених нею героїнь титуловані (графиня, королева, цариця), є самодостатніми та реалізували себе у суспільному житті. Але у своїх історіософських рефлексіях Костенко демонструє унікальність світовідчуття цих жінок, які прагнуть не приховувати свої природні бажання, відчувати себе захищеними, коханими, не самотніми. Проте

вимушені жити за правилами патріархального світу, який вважає ці бажання проявом слабкості.

Важливими для письменниці є процес та результат важких шукань жінками самих себе, долання внутрішніх конфліктів та протистояння індивідуальності й уніфікованого світу. Такі філософські пошуки та культурологічні ремінісценції є однією з найважливіших складових фемінного письма Ліни Костенко.

Анотація: В даному дослідженні аналізуються особливості зображення історических личностей в лирике Ліни Костенко з урахуванням фемінного аспекта. Розглянуті стихотворення: «Старая церквушка в Лемешах», «Графиня Разумовская», «Царица Савская», «Тень королевы Ядвиги». Установлено, що поетесу цікавлять образи жінок, які характеризуються духовною красою, силою волі, переможінням внутрішніх конфліктів.

Ключеві слова: Ліна Костенко, поезія, історія, фемінне письмо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жуковська Г.М. Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко. – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
2. Барабаш С. Етика поетичного живопису Ліни Костенко. – Українська мова та література. – 2003. – №.17. – С.24-26.
3. Базилевський В. Поезія як мислення. – Дніпро. 1990. – № 3. – С.106–116.
4. Голобородько Я. Поетичні універсали Ліни Костенко. – Віче. – 2012. – № 19 – С.22-29.
5. Мариняк Р. С. Відомі жінки в історіософській ліриці Л. Костенко. – Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – 2014 . – № 1119, вип. 18. – С.87-93.
6. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С.297-313.
7. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. — 559 с.
8. Мельник М. Р. Ономастика віршів Ліни Костенко: «Сад нетанучих скульптур» – О.: Астропринт, 2004. – 216 с.
9. Костенко Л. Мадонн Перехресть / Л. Костенко. – К.: Либідь, 2012. – 112 с.
10. Костенко Л. Річка Геракліта/ Л. Костенко. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.

УДК 821.161.2

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЛІНИ КОСТЕНКО В РОМАНІ «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШЕГО»

Ю.Ю. Ніконенко, В.А. Просалова

Анотація. У статті з'ясовано форми виявлення авторської свідомості в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Особлива увага приділена визначенню способів реалізації поглядів автора у творі.

Ключові слова: автор, образ автора, авторська свідомість, автор-спостерігач, автор-експериментатор.

Автор і його взаємини з текстом і читачем, авторська свідомість, що актуалізується на різних рівнях тексту, можливість експлікації автора у його творах і його роль у конструюванні віртуальних світів, значення твору й авторська інтенція – це найважливіші й найсуперечливіші проблеми сучасного літературознавства, які ще потребують ґрунтовного вивчення й адекватного тлумачення.

У творчості митця може виявлятися як свідоме, так і підсвідоме, але моральні й духовні орієнтири письменника як людини і як громадянина завжди підказують йому, як саме треба розв'язувати найскладніші проблеми, найважчі питання доби. Епоха та суспільство, характери та вчинки літературних персонажів можуть бути близькими чи далекими автору, він може возвеличувати та осуджувати, змальовувати красиве або потворне, велике або нікчемне, але кожного разу і в кожному окремому випадку в художньому творі не тільки існує, але й активно функціонує виражена безпосередньо або опосередковано авторська позиція, яку він намагається подати читачеві як єдино правильну. Тому важливою проблемою поезики є дослідження шляхів об'єктивізації авторської позиції в художньому творі. На прикладі роману Л. Костенко «Записки українського